könyvesház

A rovatot szerkeszti: Margittai Gábor

Kisfaludytól Czóbel Minkáig

A XIX. század költői

KÁKONYI PÉTER

Kisfaludy Károlytól Szilágyi Gézáig ível a költők sora a Kortárs Kiadó két vaskos kötetében. Száz esztendő a metafizika terében hatalmas, sokkal több egy szokványos évszázadnál. Hiszen a XIX. századhoz sorolódó Kisfaludy, *Kölcsey, Katona József* még a nemzeti romantika poétája, míg a tőlük alig évszázadnyira megszólaló *Czóbel Minka, Ignotus* és *Heltai Jenő* műve már a „modern borzongások" jegyében fogant.

Kulin Ferenc, a kétkötetnyi anyag összeállítója nyilván teljességre törekedett. Érdekes összeállításokat közöl egy-egy mára méltán vagy méltatlanul megfakult poétától, akikre már a maguk korában is *Vörösmarty, Arany, Tompa* és *Petőfi* árnyéka esett. Köztük találhatunk kitűnő kismestereket *(Czuczor, Garay, Dósa Dániel, Szász Károly* stb.), de olyan dilettánst is *(Lisznyai Kálmán),* aki a maga korában olvasottabb népszerűbb (és öntudatosabb!) volt, mint Arany János. Lisznyai Freskórímek című rettenetes klapanciája, melyben az érte kevéssé rajongó *Gyulai Pált* oktatja ki – fülelő gnómnak, ördög Gyulainak, irodalmi vérbírónak, házsártos hörcsögnek és csiribiri kritikusnak nevezve többek között – ítészét –, mulatságos és tanulságos olvasmány.

Mai kezdő kritikusoknak és költőknek is figyelmébe ajánlom!

Ami a XIX. század első felének magyar poézisét illeti, ott nagyjából tiszta a kép: irodalmi közvéleményünk pontosan látja és ismeri a látni és ismerni érdemes értékeket, legalábbis azok javát. Rejtező remekművekre ebből az időszakból ne számítson az olvasó. Ám a század második fele, különösen pedig utolsó harmada-negyede már kínál „terra incognitát". Költőket, akiket a maguk kora sem méltatott illő figyelemre. Igaz, sok itt a stílusbizonytalanság, az Arany- és Petőfi-kópia, de sok a „modern sejtelem" is, amely sajnos csak sejtelem marad, mert a nyelv még dadog, nem találja a megfelelő formákat és szavakat. De kivételesen akad nagy formátumú poéta is, Czóbel Minka személyében, aki – legjobb műveiben – a XIX–XX. század fordulójának talán egyetlen teljes értékű költője. A szecesszió borzongásai, misztikája és az impresszionisták fátyolos, mégis eleven színvilága ott vibrál a verseiben. Kritikairásunk mind a mai napig nem szűnő mulasztása, hogy e „boszorkány-költő" művét nem illesztette méltó helyére. Aligha tévedünk, ha kimondjuk: Arany János és *Ady Endre* között Czóbel Minka volt a legizgalmasabb magyar költő.

Kisfaludy Károly: Osszián

(Magyar költők, 19. század. Magyar Remekírók sorozat. Vál.: Kulin Ferenc. Kortárs Kiadó, Budapest, 2001. Ára: 9000 forint)

Egy közlegény hagyatéka

BALAVÁNY GYÖRGY

Sztyepan, kinek tán cári gárdatiszt volt a nagyapja, most a barna, nagy zsebű (a vodkásüveg éppen belefér) kabátjában ténfergi át a ködös, arcába köpködő – moszkvai, pétervári – éjszakákat. Szükséglakásban, mosókonyhában, zsúfolt albérletekben alszik; kihűlt mosogatólében mos kezet. Agya örökké könyveket lapoz. Rímes, sziporkázó asszociációk bugyognak tudata alól; mindent megversel, csak valahogy elviselhetné a Semmit. Becsoszog a kopottas szalonokba, nem kér csáját, elnyújtózik a kereveten; Másenykára gondol, Másenykáról álmodik, és rángó ágyékkal ébred. A történelemnek, Nagy-Oroszország utolsó századának bűzös, egymásba nyíló katakombáit járja. „Kit lágyíthatnék meg dalommal én / Talán az ellenőrnő-Kerberoszt / Ki öklét rázza és üvölt felém / S ígér milíciát és Tartaroszt" (A moszkvai metró). Piszkos szájú, hellén műveltségű pikareszkhős, argó-nauta. Keresi és vádolja Istent, akinek akaratából, vagy akinek bánatára, tudja, meg kell halnia. Mert Sztyepan Pehotnij haldokló költő.

Baka a szerepvers virtuóza. A hetvenes években szeretett bele az orosz irodalomba, rengeteget fordított, többek közt *Paszternakot, Oszip Mandelstamot, Jerofejevet.* A halála előtt két évvel készült Sztyepan Pehotnij-ciklus (a „pehotnij" közlegényt, bakát jelent) döbbenetes ereje a sötét tónusú, olykor szinte fenséges Baka-esztétikumon (bakacsín) kívül az azonosulásban rejlik. A ciklus versei – akárcsak a korábbiak, amelyekben szívesen bújt, metafikcióként, irodalmi hősök bőrébe – hiteles „én-versek", véli a recenzens. Baka a legközönségesebb mondandóját is finom lüktetésű, többszólamú, gyöngéd lírába oltja, s így a sok altesti utalásból sem lesz l'art pour l'art disznólkodás (sem bakahumor). Orosz tragikomikum jellemzi, a magas műveltségnek és a vulgárvalóságnak, Európának és Ázsiának összecsapása; műveltsége naprakész, minden benyomásra csípőből és adekvát módon válaszol, de egymásra pakolt tézisei valahogy – saját súlyuktól? – rendre kérdőjellé hajlanak. S itt kezdődik Baka töredékességében is konzekvens metafizikája. Ahogy egy költői testamentumba illik, Baka-Pehotnij újra meg újra megszólítja (és megszólja) Istent, keserűen, oroszosan. Baka István vívódó, ateisztikus majdnem hívő, aki legutolsó versében szinte leszámol az Isten-illúzióval, és – mint oly sokan – a megőrző, közös memória eszméjébe kapaszkodik: „Jó volna lenni még talán de / mit is tegyek ha nem lehet / a szótáradba írj be s néha / lapozz föl engem és leszek" (Csak a szavak). Egy verssel korábban viszont ezt írja: „Megszabadultam tőled mégis árvád / Vagyok Uram ki várva várva vár rád" (Én itt vagyok). A Pehotnij-ciklus prófétai, szikár Isten-tézisei mögül is kiérzik a matató megváltáskeresés: „Így szónokoltam alig állva lábon / De Isten messze volt vagy nem figyelt / S mint baltáját Raszkolnyikov kabátom / alatt cipeltem súlyos szívemet" (Szentpétervároon újra). Baka István, a vándor obsitos 1996-ban hunyt el súlyos betegségben. Nem tudhatjuk, merre tartott éppen.

(Baka István: Sztyepan Pehotnij testamentuma. Tiszatáj Könyvek, 2001. Ára: 1250 forint)

Érzékek irodalma

Erotográfia és pornográfia az olasz irodalomban

SZALAI GERGELY

Madarász Imrének (1962), a híres italianistának 1993-ban jelent meg – azóta öt kiadást megért – fő műve, Az olasz irodalom története. A most napvilágot látott tanulmánykötetet nemcsak témája teszi az életmű második legerősebb pillérévé, hanem a tudósi és emberi szenvedély és merészség is, amellyel a honi irodalomtudomány által mind a mai napig konokul elhallgatott erotográfiát és pornográfiát tárgyalja.

Amikor a magyar olvasó olasz erotikus irodalomról hall, legelőször alkalmasint *Boccaccio* jut eszébe, majd *Casanova,* esetleg a nemrégiben lefordított *Beccadelli,* netán még *Aretino.* Madarász az olasz erotikus irodalom „latens" történetét írja meg a középkori kezdetektől a jelenkorig. Azért nevezzük latensnek e történetet, mert az olasz literatúrában sokkal kevesebb a par excellence erotikus író, mint például a franciában. De nehogy azt higgye valaki, hogy az „Erósz tükrében" bemutatott olasz irodalom kevésbé érdekes, mint a francia. A könyvben olyan felfedezésekről olvashatunk, amelyek bizvást tekinthetők irodalom- és szellemtörténeti kuriózumoknak. A rejtőzködő Erósz című tanulmányában szerzőnk felveti azt a hipotézist – megfejtve talán a szicíliai és toszkán trubadúrlíra titkát? –, hogy az úrnő iránti hódolat igencsak rokonítható azzal, amit a modern pszichológia a mazochizmus kifejezéssel jelöl. A Kurtizán költőnők mint reneszánsz petrarkisták című fejezetben kiderül, hogy a női emancipáció előharcosai félvilági hölgyek voltak, akik a szellem, a lírai hevület területén vívtak ki maguknak osztatlan elismerést és tiszteletet az akkori világ hatalmasságainál – többek közt a pápáknak a körében is – egy erősen férficentrikus társadalomban.

Hívjuk még fel a figyelmet a Pasolini egyedi „mássága" című fejezetre, amelyből megtudhatjuk, hogy a huszadik század második felének talán legnagyobb homoszexuális alkotóját éppen az oly sokáig kirekesztett „sorstársai" közösítették ki, merthogy ő művészileg akarta fölszabadítani homoerotikus énjét, nem az utcákon és tereken fölvonulva… Megannyi izgalmas és aktuális téma, amely korántsem csak az olasz irodalom ismerői számára nyújt fogódzókat e sikamlós területen, hanem mindazok számára is, akik szeretnék önmagukat megismerni, hiszen az ész és a szenvedélyek, a kultúra és az ösztönök harca *Platóntól Freudig* egyik alapja európai – és magyar – identitásunknak.

(Madarász Imre: Az érzékek irodalma – Erotográfia és pornográfia az olasz irodalomban. Hungarovox, Budapest, 2002. Ára: 1400 forint)

Magyar erotika

Képek egy magángyűjteményből

FEHÉR BÉLA

Amikor kézbe vesszük a Magyar erotika című könyvet, eszünkbe juthat, hogy egy istenséget kifelejtettek a görögök Erósz családfájából, mégpedig azt, aki a pajkosságot és az iróniát felügyelte. A képek jelentős része ugyanis finoman szólva a férfivágyak beteljesülését ünnepli, mégpedig némi öniróniával mutatva fel a diadal pillanatát. Az önirónia persze a művészt jellemzi, helyesebben az ábrázolást, míg az irónia magában a cselekményben bujkál, és tulajdonképpen az a tudat táplálja, hogy a néző ösztönlényként kap rajta valakit, miközben tudja, hogy tőle sem idegen a „meglesett" művelet.

A kötet valójában kiállítási katalógus, ezért csak korlátozott számban került kereskedelmi forgalomba. A téma természetéből adódóan nem túl változatos képanyagot a kiadó bizonyos *Tony Fekete* gyűjteményéből válogatta. A műbarát a rövid előszóban leszögezi: a válogatásból kiderül, hogy az erotika a magyar kultúra szerves része, ám a szocializmus kultúrpolitikája száműzte a szalonképtelennek minősített műveket, emiatt nem egy művész merült a feledés homályába. (A gyűjteményben a hatvanas éveket mindössze néhány karikatúra képviseli, míg a gumibottal játszadozó rendőrnők biztos, hogy nem a nyilvánosság számára készültek.) A kínálaton végigtekintve nyilvánvaló, hogy *Zichy Mihály, Mihálovits Miklós, Merényi Rudolf, Derkovits Gyula* vagy *Szőnyi Miklós* ebben a műfajban is magasabb kategóriát képvisel. Néhány színvonalasabb kép szerzője viszont ismeretlen, nem biztos, hogy magyar, mint például *Crayon* vagy *Chanteau.*

A kötetet lapozgatva elgondolkodhatunk azon, valójában hol a határ erotika és pornográfia között, ugyanakkor nosztalgiával emlékezhetünk a középkori művészekre, akik a termékenységnek szakrális jelentést tulajdonítottak, és ezt még az obszcenitás határmezsgyéjén járva is érzékeltetni tudták képeiken.

(Magyar erotika. Newmark Hungary Kft. – PolgART, Budapest, 2002. Ármegjelölés nélkül)

Jávor, a sztár

Bános Tibor monográfiája

HANTHY

Indulatos volt, nehezen kezelhető, mint a tehetségek többsége. Szerzett ellenségeket, de a közönség rajongott érte. Nemcsak azért, mert szép férfiú volt, hanem mert magával ragadta az embereket játékával, szívével, lendületével. Száz éve született *Jávor Pál,* aki – mert hatvanhét magyar filmben játszott főszerepet – kitörölhetetlen része a hazai színészet történetének. És aki e filmek révén az utókornak is bizonyítékot ad arról, hogy a pályán nemcsak a múló divat emelte magasba.

Bános Tibor, a jeles színháztörténész korábbi kötetében már megrajzolta Jávor Pál portréját, amelyet most, tekintettel az évfordulóra, megújítva, átdolgozva nyújt át az olvasónak. Az anyag bővítését az is indokolta, hogy az eltelt több mint húsz esztendőben újabb adatok, dokumentumok kerültek elő. Bános elsősorban a szakmai életút megrajzolására törekszik – szinte teljesen adós marad a magánember Jávor arcképével –, s ezt abban az élvezetes, régimódi stílusban teszi, ahogyan ma már csak régi vágású zsurnaliszták írnak. Ők tudják még, hogyan kell megteremteni a szakmai hitelességet, közben mégis olvasmányos, érdekes kötetet készítve.

Küzdelmes, tévedésektől sem mentes, kiszolgáltatott pálya volt Jávoré is. Nem ő volt azonban az egyetlen, akinek csalódnia kellett a nagyvilágban, aki pincérkedésből élt Amerikában, mert a nagy álom, Hollywood meghódítása nem sikerült. Abban az időben egész népes magyar színészcsapat tengette életét arrafelé. A hazai színművészet jelesei, akik végül teljesen elvesztek a magyar színpad számára, mert ha hazatértek is, már csak önmaguk árnyai lehettek. Jávor Pál életútja, ahogyan azt Bános Tibor megrajzolja, nem csak szakmai pályakép, hiszen az nem lenne érthető, ha nem rajzolódna ki mögötte az őrült kor, amelybe nemcsak színészek rokkantak bele.

(Bános Tibor: Jávor Pál. Athenaeum 2000 Kiadó, Budapest 2001. Ára: 1490 forint)